

М. І. Тяглий

Праведники народів світу

ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ — почесне звання, що присуджує Ізраїль особам, які у роки 2-ї світової війни в окупованій нацистами Європі рятували євреїв від знищення. Термін походить з [юдаїзму](#), первісно його використовували для позначення неєвреїв, які дотримувалися 7-ми основних заповідей із 613-ти, обов'язкових для євреїв. У Меморіальному комплексі Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим) від часу його заснування (1953) працює Комісія зі встановлення та пошанування П. н. с. Станом на 1 січня 2023 відомо про 28 486 П. н. с. у 51-й країні світу, найбільше — у Польщі (7280), Нідерландах (5066), Франції (4255), Україні (2707). Це звання присвоює від 1963 громадська комісія при «Яд Вашем», до складу якої входять відомі ізраїльські правознавці, історики, а також представники уцілілих під час [Голокосту](#) євреїв.

Почесне звання «П. н. с.» надають, якщо висунута єврейською спільнотою кандидатура відповідає таким вимогам: здійснення активних вчинків задля врятування євреїв, навіть якщо ці дії виявилися безуспішними через незалежні від рятівника обставини; за реальної загрози життю рятівника, пов'язаної з такими діями; за безкорисливості, тобто при рятуванні євреїв без отримання або очікування винагороди; якщо під час операції з рятування, а також до та після неї рятівник не завдав шкоди ін. євреям або неєвреям; за наявності достовірних свідчень. Рятували євреїв різними методами: переховуванням від нацистів і колаборантів; наданням фальшивих (чи справжніх чужих) документів або видачею посвідчень зі зміненими іменами представниками Церкви; організацією втечі з [гетто](#) або таборів; переправленням євреїв до партизанських загонів та у безпечні місця. За попередніми даними, на території України представниками різних національностей врятовано понад 17 тис. євреїв.

На відміну від Західної Європи, окупаційний режим у Східній Європі та СРСР був значно жорстокішим у покаранні осіб, звинувачених у наданні допомоги євреям. За переховування єврея окупанти погрожували розстрілом не лише рятівникові, але й усій його родині. За підрахунками [Я. Хоніґсмана](#), за надання притулку євреям тільки у Львівській обл. 1943 нацисти стратили понад 100 українців. У Львові 38 % усіх кримінальних справ надзвичайного німецького суду для населення стосувалися осіб, які переховували євреїв

або надавали їм певну допомогу. На думку [Ж. Ковби](#), у Галичині з кожних 10-ти місцевих жителів (поляків і українців) 7 пасивно чи активно співчували євреям. Серед рятівників євреїв часто були люди різних політичних переконань і представники різних релігійних конфесій.

Донині немає узагальнюючого дослідження позиції Церков щодо нацистського «остаточного розв'язання єврейського питання» в Україні, але є свідчення по окремих регіонах. Так, митрополит УГКЦ *Андрей Шептицький* особисто надав притулок і зберіг життя 150-ти євреям і 15-ти рабинам. Бл. 240 священників і ченців допомагали йому в цій справі. За даними польських дослідників, 34 монастирі та католицькі організації брали участь у врятуванні євреїв. Вони надавали в'язням ґетто фальшиві документи та допомагали втекти до Угорщини. Відомі випадки масових видач священниками Вірмено-католицької Церкви євреям Львова сфальшованих документів та переховування їх. Протоієрей с-ща Гнівась і с. Ворошилівка Тиврівського р-ну Вінницької обл. (нині місто і село Вінницького р-ну Вінницької обл.) о. Володимир (Дложевський) упродовж кількох місяців надавав притулок кільком єврейським родинам. На Кіровоградщині священники православних храмів масово хрестили євреїв, попереджуючи їх про загрозу знищення. У Сімферополі 2 священники (імена невідомі) були заарештовані за видачу свідоцтв про хрещення євреям.

В окупованому нацистами Києві чимало для врятування євреїв зробила сім'я священника [О. Глаголева](#). Надавали допомогу та рятували євреїв як окремі особи (їхні друзі, сусіди, ділові партнери, колеги, колишні однокласники, знайомі, часом просто незнайомі), так і представники організацій, що потребувало застосування певних адміністративних ресурсів. Інколи це робили представники нижчих щаблів окупаційної адміністрації та місцевого самоврядування, наприклад, бургомістр м. Кременчук Полтавської обл. Синиця-Верховський видавав євреям фіктивні довідки про їхнє «арійське» походження, через що був страчений німцями. Після закінчення 2-ї світової війни факти порятунку євреїв у СРСР, як і взагалі історію Голокосту, замовчували. Згадувати про своє врятування або стати «рятівником євреїв» у рамках офіційно існуючої ідеологічної моделі війни, за якою всі «радянські громадяни» постраждали в однаковій мірі, було небезпечно.

Розірвані дипломатичні відносини СРСР із Ізраїлем унеможливили для врятованих євреїв і урядовців з Ізраїлю подати в УРСР або отримати звідти будь-яку інформацію. Крім того, каталог у «Яд Вашем» складений не за принципом етнічної приналежності, а громадянства рятівника. Оскільки Україна у часи війни не була окремою державою, багато людей із типовими українськими прізвищами зареєстровані, наприклад, у розділі «Польща». Тому пошук П. н. с. в Україні розпочали фактично лише із розпадом СРСР, коли залишилося вже небагато живих рятівників, врятованих і свідків. 1993 правозахисник *Я. Сусленський* зібрав матеріали на 400 рятівників євреїв, які жили на території України. Наразі робота з

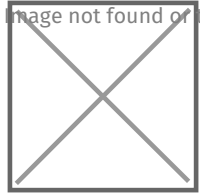
пошуку триває, її виконують переважно представники громадських організацій, місцевих єврейських громад, окремі особи. Станом на 1 січня 2023 звання «П. н. с.» отримали 2707 громадян України. За інформацією працівників «Яд Вашем», ця цифра зaledве відображає десяту частину зібраних свідчень про акти рятування. Решта, з огляду на різні причини (найчастіше — смерть свідків, відсутність доказів або неповнота даних), залишаються поза межами процедури юридичного оформлення звання «П. н. с.».

Процедура присудження цього звання подекуди ускладнюється існуючими політичними та ідеологічними стереотипами й неоднозначністю ролі та дій особи, кандидатуру якої розглядають, у період війни. Прикладом є справа митрополита Андрея Шептицького. Вперше питання про надання йому звання «П. н. с.» розглянуто комісією при «Яд Вашем» ще 1984. Незважаючи на те, що клопотання про це було подано ще понад 20 р. тому рабином [Д. Кахане](#) та ін. врятованими, на тлі загострення зовнішньополітичних обставин, зокрема радянсько-ізраїльських відносин, вирішення питання відкладено. 1995 комісія проголосувала за присвоєння звання «П. н. с.» братові митрополита [К. Шептицькому](#) та греко-католицькому священнику М. Стеку, а питання стосовно самого митрополита досі залишається не вирішеним.

Наукове вивчення питання мотивації рятівників, що цікавить не лише істориків, а й соціологів, психологів, розпочато у 1980-х рр. Намагаючись виокремити закономірність у діях із порятунку євреїв досить неоднорідної за соціальним складом групи осіб, а також відтворити узагальнений образ рятівника, дослідники запроваджують соціально-психологічні інтерпретації феномену П. н. с. На думку польсько-американської дослідниці єврейського походження Н. Тек, яка вивчала явище рятівництва в окупованій Польщі, в основі дій рятівників лежали не дружні відносини із врятованим напередодні війни, не релігійні погляди чи навіть родинні зв'язки, а особистісна риса, котру вона визначає як «автономний альтруїзм», притаманний «маргіналам», тобто готовність самовіддано надати допомогу, не побоюючися вступити у конфронтацію з навколишнім середовищем і суспільством. Американські психологи Семюел та Перл Олінери виокремлюють 3 соціопсихологічні групи рятівників: особи з розвинутим почуттям емпатії, «нормоцентристи» (для яких переважаючим виявилось почуття обов'язку щодо «референтної групи») та «аксіоцентристи» (які керувалися насамперед власними моральними принципами незалежно від того, хто потребував допомоги). Існують й ін. інтерпретації, тому варто говорити про певний комплекс мотивів, що перепліталися та доповнювали один одного. 1989 фонд «Пам'ять Бабиного Яру» (заснований 1988 у Києві, голова — [І. Левітас](#)) затвердив звання «Праведник Бабиного Яру» (присвоюють особам, які під час окупації Києва переховували євреїв) і «Праведник України». [Єврейська рада України](#) офіційно присвоїла звання «Праведник України» понад 4500 особам (13-ти національностей) з усіх областей України, звання «Праведник Бабиного Яру» — 625-ти з них. Інформацію про них надсилають у «Яд Вашем» для розгляду щодо присвоєння звання

Фотоілюстрації

Image not found of type unknown

Рекомендована література

1. The Courage to Care: Rescuers of Jews During the Holocaust. New York, 1986;
2. N. Tec. When Light Pierced the Darkness: Christian Rescue of Jews in Nazi-occupied Poland. New York, 1986;
3. Сусленський Я. М. Справжні герої. К., 1993;
4. Кіндрат К. Ціною власного життя. Р., 1995;
5. Коваль М. Україна: 1939—1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії. К., 1995;
6. Мы благодарны вам за жизнь: Воспоминания о спасении евреев их соседями в годы Второй мировой войны. Сф., 2004;
7. S. P. Oliner, P. M. Oliner. Saving the Forsaken: Religious Culture and the Rescue of Jews in Nazi Europe. London; New Haven, 2004;
8. Редлих Ш. Моральные принципы в повседневной действительности: Митрополит Андрей Шептицкий и евреи в период Холокоста и Второй мировой войны // Проблеми історії Голокосту. Вип. 3. Дн., 2006;
9. Вінокурова Ф. Відображення в документальних джерелах ДАВО участі представників релігійних конфесій у порятунку євреїв, які пережили Голокост на території Вінницької області // Там само. Вип. 4. Дн., 2007;
10. M. Paldiel. The Righteous Among the Nations. Jerusalem, 2007;
11. Азізян С. Галицькі вірмени і Голокост: Постановка проблеми // Голокост і сучасність. 2008. № 1;
12. Ковба Ж. М. Людяність у безодні пекла: Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». К., 2009;
13. Левітас І. Праведники Бабиного Яру. Х., 2016;
14. Скіра Ю. Покликані: Монахи Студійського Уставу та Голокост. К., 2019.

Бібліографічний опис:

Праведники народів світу / М. І. Тяглий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2025. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-890656>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).